

پیش‌ران‌های کلیدی مؤثر در توسعه گردشگری روستایی (مطالعه موردی: روستای هدف گردشگری دیزباد علیا)^۱

فرح فتحی‌زاده (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم

جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران)

std_fathizadeh.f@gs.khu.ac.ir

فرهاد عزیزپور (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیای انسانی، دانشکده علوم جغرافیایی،

دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران، نویسنده مسئول)

azizpour@khu.ac.ir

نادر صنعتی شرقی (استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران)

sanati.n@pnum.ac.ir

صص ۱۴۶ - ۱۲۳

چکیده

اهداف: هدف از انجام پژوهش حاضر، شناسایی پیش‌ران‌های مؤثر در توسعه گردشگری نواحی روستایی به‌طورکلی و میزان اثرگذاری پیش‌ران‌های کلیدی بر توسعه گردشگری روستای دیزباد علیا واقع در بخش زبرخان شرقی نیشابور به صورت خاص است.

روش: روش تحقیق به‌کاربرده‌شده توصیفی-تحلیلی، مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای-اسنادی، مشاهده‌های میدانی، پرسش‌نامه در چارچوب مدل دلفی و ماتریس تحلیل اثرات متقاطع در نرم‌افزار آینده‌نگار میک‌مک و سناریو ویزارد است. به‌این‌منظور، پس از برگزاری جلسه‌های اولیه بحث با ۲۰ نخبه دانشگاهی و صاحب‌نظران در حوزه گردشگری روستایی به‌عنوان جامعه آماری تحقیق، ۲۰ متغیر در قالب چهار

۱. مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری با عنوان «تبیین مشارکت زنان در گردشگری روستایی: مورد مطالعه روستاهای گردشگری استان خراسان رضوی» است.

طبقه‌بندی کلی به‌عنوان متغیرهای اولیه پژوهش شناسایی شد. سپس، تحلیل‌های مرتبط برای سنجش میزان اثر-وابستگی متغیرها بر یکدیگر انجام شد.

یافته‌ها/نتایج: تحلیل‌ها نشان داد که شاخص L5 در دو وضعیت اثر-وابستگی مستقیم و غیرمستقیم به‌ترتیب با امتیازهای سطری ۵۰ و ۹۵۰۸۲، دارای بیشترین اثرگذاری در توسعه گردشگری روستای دیزباد علیا بودند. همچنین، با محاسبه میزان احتمال جابه‌جایی متغیرها در سیستم توسعه گردشگری روستای هدف، شاخص‌های L5، L4، L3، C4 و C5 در پنج اولویت نخست میزان اثرگذاری مستقیم، در وضعیت جابه‌جایی قرار گرفتند.

نتیجه‌گیری: سیستم گردشگری محدوده وضعیت پایداری ندارد و توزیع پارامترها رویکرد مناسبی ندارد.

کلیدواژه‌ها: پیش‌ران‌ها، گردشگری روستایی، آینده‌پژوهی، دیزباد علیا.

۱. مقدمه

در عصر کنونی، گردشگری و اقتصاد گردشگری در حال تبدیل شدن به یکی از سریع‌ترین صنایع روبه‌رشد جهان و ابزاری برای ایجاد درآمد ملی است که از اصلی‌ترین ارکان اقتصادی جهان و نیز از مفاهیم، شکل‌ها و ارکان توسعه پایدار است (راتاسونگچای^۱، ۱۹۹۸، ص. ۲)؛ از این رو، در شرایطی که قرن بیستم به پایان رسیده است، هنوز گردشگری روستایی با مسائل و چالش‌های متعددی مواجه است؛ زیرا، راهبردهای گذشته در این زمینه موفقیت‌آمیز نبوده‌اند و نتوانسته‌اند مسائلی همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط زیست را تأمین کنند (رحمانی، ملکی، ایمانی و باقرزاده، ۱۳۹۱، ص. ۲). این مسئله باعث شده است که در سال‌های اخیر بار دیگر به توسعه روستایی توجه شود و نظریه‌پردازان، برنامه‌ریزان و مجریان حکومتی درصدد برآیند تا با ارائه راهکارها و راهبردهای جدید از معضلات و مسائلی بکاهد که نواحی روستایی‌گریبان‌گیر آن هستند. یکی از راهبردهایی که اخیراً در اغلب کشورهای جهان به آن توجه شده است و حتی در برخی از این کشورها اجرا شده است و نتایج مثبتی نیز داشته است، توسعه و گسترش

1. Rattanasuwongchai

گردشگری در نواحی روستایی‌ای است که ظرفیت‌های لازم را برای گسترش گردشگری دارند. در واقع، توسعه گردشگری موجب توسعه روستایی می‌شود و اثر مثبت توسعه روستایی سبب توسعه صنعت گردشگری می‌شود.

صنعت گردشگری به‌منزله بزرگ‌ترین تحرک اجتماعی با پیامدهای فرهنگی، اقتصادی و فضایی متعدد، همواره نیازمند اثربخش کردن توسعه آن در حال و آینده است. در این راستا، برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری به عوامل و شرایط گوناگونی وابسته است که به شرط به‌کارگیری نظام‌مند و ساختاری آن می‌توان به این مهم دست یافت. این موضوع نشان‌دهنده اهمیت آینده‌پژوهی و ضرورت تدوین چشم‌اندازهای آینده در فرایند توسعه گردشگری است (دهه زاده سیلابی و احمدی فرد، ۱۳۹۸، ص. ۷۳). یکی از موضوعات مهم و اساسی که نقش بسیار مهمی در توسعه اقتصادی شهرها و روستاها دارد و می‌تواند با آینده‌نگری و طراحی پیش‌ران‌های کلیدی به بهبود رشد اقتصادی و افزایش کیفیت زندگی افراد منجر شود، مقوله توسعه صنعت گردشگری است (میرکتولی و مصدق، ۱۳۸۹، ص. ۱۴۰)؛ بر این اساس، توسعه گردشگری متناسب با الگوهای آمایش فضایی و آینده‌پژوهی عبارت است از مطلوبیت‌بخشیدن به زندگی روستایی در ابعاد گوناگون اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در افق‌های کوتاه، میان‌مدت و بلندمدت که از طریق برنامه‌ریزی همه‌جانبه آینده‌های محتمل را بررسی می‌کند و بهترین آینده‌های قابل برنامه‌ریزی را ارائه می‌دهد که از تحقق‌پذیری مطلوب نیز برخوردار باشند (مکینتایر، هدرینگتون و اینسکیپ^۱، ۱۹۹۳، ص. ۶۵؛ سلی، فار و اسنودن^۲، ۱۹۹۶، ص. ۱۷۴؛ شوارتز^۳، ۱۳۹۱، ص. ۲۴). با توجه به آنچه بیان شد، باید اشاره کرد که برنامه‌ریزی‌های توسعه گردشگری روستایی در ایران در سال‌های متمادی عمدتاً با هدف توانمندسازی، درآمدزایی و کارآفرینی غیرکشاورزی انجام شده است که راهبرد مناسبی برای ارتقای اشتغال و درآمد روستایی است (سجاسی قیداری، شایان و نوربخش رزمی، ۱۳۹۴، ص. ۵۶) و کمتر به ارائه تحلیل‌های آینده‌نگرانه از این بخش پرداخته شده است؛ به نحوی که در بیشتر این مطالعات از حوزه‌های گردشگری روستایی به‌عنوان محدوده‌هایی با اقتصاد

1. McIntyre, Hetherington & Inskip

2. Slee, Farr & Snowdon

3. Shuwartiz

ضعیف، فاقد سیاست‌گذاری مشخص و ناپایدار یاد شده است (تالن^۱، ۱۹۹۶، ص. ۶۲)؛ از این-رو، چنین سکونتگاهی در بلندمدت توانایی ادامه حیات اقتصادی و اجتماعی خود را ندارد و به دلیل نداشتن سیاست‌های مشخص در عرصه گردشگری روستایی، با کمترین تهدیدهای پیش رو دچار بحران شدید می‌شود.

تصمیم‌گیرندگان حوزه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای در جهان پر از تغییر و تحول، نیازمند توسعه و رهیافت‌های جدید پیش‌بینی و آمادگی برای آینده هستند. پیوند مطالعات آینده‌پژوهی به‌ویژه رویکردهایی نظیر الگوی مطالعات میک‌مک در ارتباط با گردشگری نقش مهمی در توسعه اقتصادی شهرها و روستاها دارد (ناظمی و قدیری، ۱۳۸۵، ص. ۸۷؛ تقوایی و حسینی‌خواه، ۱۳۹۶، ص. ۹). در این راستا، به‌کارگیری همراه با هم رویکردهای آینده‌نگاری و سناریونویسی در مطالعات گردشگری روستایی، از جمله تحولاتی بود که در زمانی اندک در سطحی گسترده به یکی از واژگان مهم در برنامه‌ریزی گردشگری تبدیل شد و لزوم توجه به مقوله برنامه‌ریزی سناریو را در مطالعات محیطی امری ضروری جلوه داد (کابرگر^۲، ۲۰۰۲، ص. ۵۴۷؛ رهنما و معروفی، ۱۳۹۴، ص. ۳۴)؛ بنابراین، لازم است که برای رفع مقطعی و بلندمدت چنین بحران‌هایی، برنامه‌ریزی‌های متناسب در چارچوب چشم‌اندازنگاری‌های آینده‌نگرانه با تأکید بر حوزه‌های گردشگری روستایی صورت گیرد.

با این مقدمه باید گفت که استان خراسان رضوی با بیش از ۵۷ روستای هدف گردشگری، از ظرفیت ویژه‌ای در عرصه افزایش درآمدهای حاصل از این حوزه برخوردار است که در اینجا برای بررسی دقیق چالش‌ها و چشم‌اندازهای پیش رو، روستای دیزباد علیا در بخش زیرخان شرقی تحلیل شده است؛ بنابراین، با بهره‌گیری از مطالعات راهبردی میک‌مک و ارزیابی‌های حاصل از ماتریس‌های اثرگذاری متقاطع و اثرگذاری متقاطع متعادل، به شناسایی پیش‌ران‌های مؤثر در ارتقا و بهبود عملکرد این حوزه پرداخته شده است.

---

1. Talen

2. Kaberger

۲. پیشینه تحقیق

مطالعات متعددی در حوزه گردشگری روستایی انجام گرفته است ولی در خصوص پیش‌ران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری روستایی تحقیقات اندکی صورت گرفته است که در ذیل به برخی از آنها اشاره گردیده است.

کدیور (۱۳۹۶) در مقاله خود با عنوان «قابلیت‌های گردشگری روستایی در خراسان رضوی» با بهره‌گیری از الگوی MS-SWOT، ۵۹ عرصه روستایی دارای قابلیت گردشگری در استان خراسان رضوی را در قالب محصولات گردشگری و بازارهای تقاضا شناسایی کرد. وی چنین نتیجه‌گیری نمود که روستاهای مطالعه‌شده دارای بیشترین جاذبه و هم‌زمان بیشترین ضعف ساختاری بوده‌اند که رفع آن مستلزم تدوین راهبردهای تهاجمی در این زمینه است. کرمی دهکردی، میرک‌زاده و غیاثوند غیاثی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه روستاییان استان چهارمحال و بختیاری»، هفت عامل برنامه‌ریزی دولتی، مشارکت، فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی و محیط‌زیست، امنیت و آرامش و تبلیغات و سودمندی را از عوامل مؤثر در توسعه گردشگری در این استان مطرح کرده‌اند.

جمعه‌پور و احمدی (۱۳۹۰) در مطالعه‌ای با عنوان «تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستای بزغان شهرستان ساوجبلاغ)» نتیجه‌گیری کردند که گردشگری در روستای بزغان سبب ایجاد اشتغال و در نتیجه درآمد مرتبط با گردشگری و نیز کمک به رشد برخی از فعالیت‌های روستایی مانند باغداری و خدمات شده است، اما این تأثیرها بسیار محدود هستند و تنها مشمول برخی از خانوارها می‌شوند. همچنین، به دلیل نبود نهاد محلی و متولی ویژه گردشگری، منافع عمومی حاصل از گردشگری برای کل جامعه محلی محقق نشده است.

رایان و مونتگومری^۱ (۱۹۹۴) در تحقیق خویش به ارزیابی اثرهای اجتماعی گردشگری از دیدگاه ساکنان محلی پرداختند. براساس نتایج تحقیق آن‌ها، اثرهای گردشگری عبارت بودند

1. Ryan & Montgomery

از: ایجاد شغل، ایجاد خدمات جدید محلی، تشویق سرمایه اجتماعی، تهیه تسهیلات اجتماعی، وجود آلودگی‌های صوتی و ترافیک، کاهش میزان جرم و جنایت، افزایش رانندگی درحین مستی و کاهش کیفیت روستاها.

اسکات، سیمپسون و سیم^۱ (۲۰۱۲) با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی به ارزیابی سناریوهای افزایش سطح دریاها و تأثیر آن‌ها بر استراحتگاه‌های بزرگ گردشگری ساحلی در نوزده کشور حوزه دریای کارائیب پرداختند. نتایج نشان داد که میزان متفاوت آسیب‌پذیری خطوط ساحلی در زیرساخت‌های گردشگری می‌تواند موقعیت رقابتی و پایداری مقصدهای گردشگری ساحلی را در مناطق متفاوت تغییر دهد.

یاومن^۲ (۲۰۱۲) در کتاب خود با عنوان توریسم در ۲۰۵۰، به شناسایی محرک‌های اصلی آینده در تحولات جهان از جمله گردشگری در سال ۲۰۵۰ پرداخته است. وی پیامدهای تغییر را تجزیه و تحلیل کرده است و به بحث و گفت‌وگو دربارهٔ عناوینی همچون فناوری، مصرف غذا، تغییرات آب‌وهوایی، حمل‌ونقل، امور اقتصادی و رقابت پرداخته است.

شوانینگر^۳ (۱۹۸۴) در تحقیقی با عنوان «پیش‌بینی فرصت و گردشگری، تجسم سناریو برای سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۰» با توصیف شرایط آینده به برنامه‌ریزان علاقه‌مند به اوقات فراغت و گردشگری برای سازگاری با تغییرات آینده به این پرسش پاسخ می‌دهد که متولیان چه تصمیم‌هایی را در سال‌های پیش رو اتخاذ نمایند تا این روندها در زمانی مناسب محقق شوند. در جمع‌بندی پیشینه باید گفت پژوهش حاضر از حیث ماهیت و روش تحقیق تفاوت‌های اساسی و ماهوی با سایر تحقیقات انجام‌شده در این حوزه دارد.

۳. روش‌شناسی تحقیق

۳.۱. روش تحقیق

در این مطالعه، روش تحقیق به لحاظ ماهیت، تحلیلی و از نظر هدف، کاربردی است. برای به‌دست‌آوردن اطلاعات از دیدگاه‌ها و نظرهای خبرگان و نخبگان علمی و اجرایی که در

1. Scott, Simpson & Sim

2. Yeoman

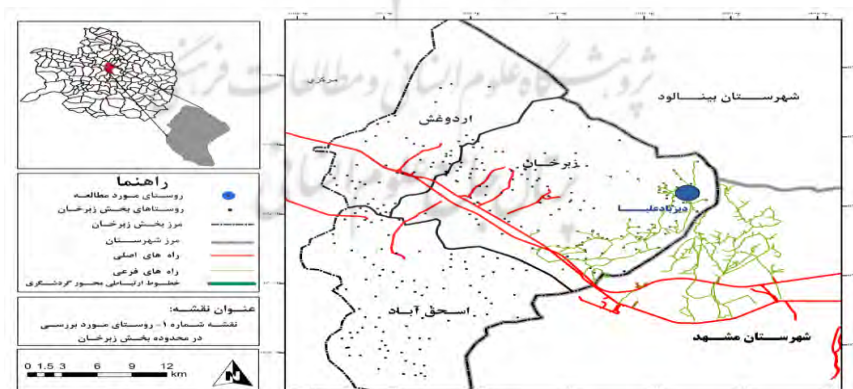
3. Schwaninger

محدوده مورد مطالعه به فعالیت مشغول بودند و درباره موضوع مورد مطالعه از دانش و تجربیات لازم برخوردار بودند، استفاده شد. همچنین، این مطالعه از نظر ماهیت، پژوهشی است و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از فن دلفی استفاده شده است.

روش دلفی فرایندی ساختاریافته برای جمع‌آوری و طبقه‌بندی دانش موجود در نزد گروهی از کارشناسان و خبرگان است که از طریق توزیع پرسش‌نامه‌هایی در بین این افراد و بازخورد کنترل‌شده پاسخ‌ها و نظرهای دریافتی صورت می‌گیرد (آدلر و زیگو، ۱۹۹۶). تعداد شرکت‌کنندگان در تحقیق دلفی شامل ۵ تا ۲۰ نفر می‌شود. روش دلفی تحقیق حاضر دو مرحله دارد: در مرحله اول، پس از جمع‌آوری متغیرها با استفاده از پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه، به منظور استعلام نظرهای اولیه از طیف وسیعی از کارشناسان و نخبگان و با روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند، ۲۰ نفر از نخبگان علمی و اجرایی به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند که درباره موضوع مورد مطالعه دانش و شناخت لازم را داشتند و پرسش‌نامه بین آن‌ها توزیع شد؛ در مرحله دوم، نتایج به‌دست‌آمده بار دیگر به این افراد ارائه شد تا نظرهای خود را در صورت لزوم اصلاح کنند و همچنین، از آن‌ها خواسته شد تا در چارچوب ماتریس اثرات متقاطع به متغیرها بر مبنای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها با اعداد در طیف صفر تا سه امتیاز دهند. در این امتیازدهی، صفر به معنی «بدون تأثیر»، یک به معنی «تأثیر ضعیف»، دو به معنی «تأثیر متوسط»، سه به معنی «تأثیر زیاد» و P به معنی «اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم به صورت بالقوه» است. سپس، امتیازها در ماتریس متقاطع وارد شدند و با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک تأثیرگذاری و تأثیرپذیری (مستقیم و غیرمستقیم) هر کدام از عوامل و متغیرهای زیر مجموعه آن‌ها با دیگر عوامل سنجیده شدند (مجموع متغیرهای داده‌های سطرها، میزان تأثیرگذاری و مجموع داده‌های متغیرهای ستون‌ها، میزان تأثیرپذیری را نشان می‌دهند) و با مشخص کردن نیروهای پیش‌ران کلیدی نمودارهای لازم به عنوان خروجی به دست آمد.

۲.۳. معرفی قلمرو جغرافیایی مورد مطالعه

دیزباد علیا، روستایی پلکانی و از توابع بخش زبرخان شرقی، شهرستان نیشابور در استان خراسان رضوی است که با مختصات جغرافیایی ۵۹ درجه و ۱۷ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۶ دقیقه عرض شمالی، در ۷۰ کیلومتری جنوب شرقی نیشابور و ۹۰ کیلومتری مشهد قرار گرفته است. این روستای ییلاقی در دامنه‌های جنوبی رشته‌کوه‌های بینالود و به صورت شرقی-غربی استقرار یافته است و از سطح دریا ۱۹۷۰ متر ارتفاع دارد. آب‌وهوای آن در زمستان‌ها سرد و در تابستان‌ها معتدل است. براساس سرشماری سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران، جمعیت دیزباد ۹۱۰ نفر اعلام شده است. شغل اصلی مردم دیزباد باغداری است و برخی محصولات آن در جهان در زمره بهترین‌ها در شاخه محصولات باغی ارگانیک هستند. از ویژگی‌های روستا و جاذبه‌های مهم گردشگری در آن می‌توان به معماری و بافت اصلی و سنتی روستا با خانه‌های پلکانی مشرف به رودخانه و بوستان و اکوتوریسم روستا اشاره کرد. با این توصیف‌ها، روستای دیزباد به عنوان یک روستای هدف گردشگری از اهمیتی اساسی برخوردار است، اما نبود اسناد فرداست گردشگری ضروری می‌نماید تا با رویکرد مبتنی بر مطالعات آینده‌نگاری به تحلیل گردشگری روستایی و تبیین اولویت‌های آن در محدوده مورد مطالعه برای برنامه‌ریزی‌های آینده پرداخته شود.

شکل ۱- موقعیت بخش زبرخان شرقی و روستای دیزباد علیا

مأخذ: سازمان نقشه‌برداری کل کشور و یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

۴. مبانی نظری تحقیق

گردشگری در جهان به‌مثابه فعالیت تبلور عینی جریان سرمایه و جابه‌جایی انسان در حجم گسترده محسوب می‌شود که در دهه‌های اخیر روند روبه‌رشدی داشته است؛ به‌گونه‌ای که تعداد گردشگران برون‌مرزی از ۲۵ میلیون نفر در سال ۱۹۵۰ به بیش از ۱۲۰۰ میلیون نفر در سال ۲۰۱۷ با گردش مالی ۱۵۰۰ میلیارد دلاری رسیده است (سازمان جهانی گردشگری، ۲۰۱۷، ص. ۶۸). در این میان، سرمایه‌داری و اقتصاد مبتنی بر بازار و رقابت در رشد و توسعه گردشگری نقش انکارنشده‌ای دارند و در فعالیت اقتصادی گردشگری تنیده شده‌اند و تاروپود هستی‌شناختی گردشگری را در برمی‌گیرند (برایتون^۱، ۱۹۹۱، ص. ۱۴۱؛ گیبسون^۲، ۲۰۰۹، ص. ۵۲۸). به این اعتبار، تنوع‌بخشی به اقتصاد، بهبود شاخص‌های توسعه انسانی، مشکلات ناشی از صنعتی‌شدن و آلودگی بیش‌ازحد شهرها به‌ویژه شهرهای بزرگ، مهاجرت‌های روستاییان، افزایش بهره‌وری و کارآمدی نیروی انسانی، اشتغال‌زایی، تعامل فرهنگ‌ها و گفتمان‌ها، حفظ محیط‌زیست و در مجموع، توسعه پایدار از دغدغه‌هایی هستند که جهان امروز با آن‌ها روبه‌روست. هریک از کشورها در تلاش هستند که پاسخ به دغدغه‌های ذکرشده را بیابند. در این میان، کشورهایی که به تنوع‌سازی اقتصادی روی آورده‌اند و خواستار رهایی خویش از اقتصاد تک‌پایه‌ای هستند، در جست‌وجوی شناخت راه‌های آن و خلق راه‌ها و روش‌های جدید هستند (افتخاری و قادری، ۱۳۸۱، ص. ۵؛ فوساتی و پانه‌لا^۳، ۲۰۰۰، ص. ۷؛ سجادی و احمدی، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۷).

یکی از این روش‌ها، گردشگری است که اغلب کشورها به‌ویژه آن‌هایی که به لحاظ موقعیت مکانی از این مزیت برخوردار هستند، آن را در برنامه‌های توسعه ملی خود گنجانده‌اند تا از این طریق بتوانند فرایند توسعه ملی خویش را سرعت بخشند؛ بنابراین، امروزه ظهور مفاهیم آینده‌نگرانه در ارتباط با تحول فضاهای گردشگری و راهبردهای با هدف رفع چالش‌های فرارو و بهبود عملکرد چنین صنعتی، از اهمیتی اساسی در حوزه برنامه‌ریزی

1. Britton

2. Gibson

3. Fossati & Panella

راهبردی فضاهای سرزمینی و روستایی برخوردار است (ریدر و براون^۱، ۲۰۰۵، ص. ۳۸). براین اساس و در ارتباط با تحول فضایی در عرصه گردشگری، گردشگری روستایی و فرایند توسعه آن عبارت است از هرگونه رویداد یا فرایندی که طی آن جمعیت درخور ملاحظه‌ای از اطراف یا خارج از محدوده به‌منظور مشاهده و بهره‌گیری از موقعیت‌های تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و جاذبه‌های بکر طبیعی جابه‌جا می‌شوند و حضور آنان در محدوده، درآمدهای اقتصادی ویژه‌ای را نصیب ساکنان و بومیان محدوده می‌کند. در چنین تعریفی، چالش‌شناسی دقیق حوزه‌های گردشگری روستایی، شناسایی عناصر اثرگذار کلیدی، تدوین سناریوهای و راهبردهای مرتبط از اهمیتی اساسی برخوردارند (حیدری، رهنما، شکوهی و خوارزمی، ۱۳۹۵، ص. ۵۲). اهمیت این صنعت در حوزه روستایی تا حدی است که کاهش صنایع سنتی روستا از قبیل کشاورزی، معدن و جنگل‌داری در طول سه دهه گذشته باعث شده است که جوامع روستایی در جست‌وجوی جایگزین‌هایی برای تقویت پایه و بستر اقتصادی خودشان باشند که از جمله این حوزه‌ها گردشگری است (سجادی و احمدی، ۱۳۹۲، ص. ۱۵۹). مک جن و آندرک^۲ نتیجه این امر را توجه به گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین صنایع کمک‌کننده به تنوع‌سازی اقتصادی در جوامع محلی بیان کرده‌اند (مک‌جن و آندرک، ۲۰۰۴، ص. ۱۳۳)؛ از این رو، بسیاری از محققان معتقدند که گردشگری معمولاً هزینه‌های اقتصادی جامعه میزبان نظیر افزایش قیمت کالا و خدمات، افزایش کاذب قیمت زمین، افزایش هزینه زندگی، فصلی بودن فرصت‌های شغلی، جابه‌جایی در اشتغال افراد بومی را در بردارد (مولایی هسجین، دانلین و حسین‌نژاد، ۱۳۹۰، ص. ۲). به این اعتبار باید اشاره نمود که تاکنون پژوهش‌های اندکی در زمینه توسعه روستایی با تأکید بر ابعاد گردشگری انجام شده‌اند و در همین مطالعات کم نیز هیچ‌گاه به گردشگری روستایی در چارچوب مطالعه شاخص‌ها و رویکردهای آینده‌نگرانه و سناریو توجه نشده است. این امر زمانی معنادارتر خواهد بود که بدانیم جوامع مترقی در حوزه برنامه‌ریزی گردشگری روستایی همواره راهبردهای و سناریونگاری را از اولویت‌های اساسی خود قرار داده‌اند؛ به نحوی که از منظر متخصصان حوزه

---

1. Reeder & Brown

2. McGehee & Andereck

برنامه‌ریزی، پذیرش عمومی و رشد صنعت گردشگری زمانی به سرعت روی می‌دهد که گردشگری به‌عنوان جزئی از سیاست‌های ملی و کلان توسعه مطرح باشد. بدون حمایت ذی‌نفعان جامعه تقریباً غیرممکن است که بتوان گردشگری را با روشی پایدار توسعه داد (آندریتیوس^۱، ۲۰۰۵، ص. ۳۶).

۵. یافته‌های تحقیق

برای تحلیل میزان پایداری یا ناپایداری سیستم گردشگری در روستای دیزباد علیا، پس از تهیه فهرستی اولیه توسط محقق و به گفت‌وگو گذاشتن آن با افراد نمونه، در نهایت فهرست همگنی از متغیرهای داخلی و خارجی سیستم براساس مطالعات به‌دست آمده، به‌همراه زیرمجموعه‌های آن‌ها به‌صورت جدول (۱) و در چارچوب ماتریسی $n * n$ تهیه شد.

جدول ۱- متغیرهای پژوهش و کدبندی آن‌ها

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

ردیف	عنوان طبقه‌بندی	شاخص	متغیرها	علائم
۱	ضوابط قانونی و سیاست‌گذاری	L	۱. نبود قوانین مدون و سندهای بلندمدت گردشگری روستایی در محدوده	L1
			۲. به‌روزرسانی نشدن قوانین حمایتی درخصوص توسعه گردشگری روستایی در دیزباد علیا	L2
			۳. اجرا نشدن قوانین موجود و برخورد سلیقه‌ای با قوانین و سیاست‌های توسعه گردشگری روستایی	L3
			۴. اعتقاد نداشتن به نوآوری در سیاست‌ها و مقررات مربوط به گردشگری روستایی	L4
			۵. متعهد نبودن نهادهای مسئول به وظایف قانونی و مشروع خود در حوزه گردشگری روستایی و اجتناب از بروکراسی اداری	L5
۲	اقامت، پذیرایی و حمل‌ونقل	C	۱. فراهم نبودن زیرساخت‌های اقامت و پذیرایی برای بهبود و توسعه گردشگری	C1
			۲. سرمایه‌گذاری محدود بخش دولتی و تمایل نداشتن بخش خصوصی به لحاظ سودآوری نامطلوب این بخش	C2

ردیف	عنوان طبقه‌بندی	شاخص	متغیرها	علائم
۳	مشکلات شهری و گردشگری روستایی	Z	۳. کمبود شدید مراکز بهداشتی، درمانی و تسهیلات بهداشتی در روستای هدف گردشگری دیزباد	C3
			۴. ضعف زیرساخت‌های حمل‌ونقل، پارکینگ و جابه‌جایی موردنیاز	C4
			۵. استقبال محدود ساکنان محلی از گردشگران به هنگام بازدید از روستا	C5
			۶. بی‌برنامگی در حوزه اسکان و پذیرایی توسط نهادهای محلی و منطقه‌ای	C6
			۷. بی‌توجهی به فرهنگ مهمان‌نوازی در سطح روستا	C7
			۸. توسعه ویلاسازی و تخریب هویت گردشگری محدوده	C8
			۱. تبدیل روستاهای هدف گردشگری به کانونی برای سکونت بازنشستگان	Z1
			۲. بهره‌گیری از چالش‌های موجود در محدوده شهری برای توسعه گردشگری دیزباد	Z2
۴	تبلیغات و بازاریابی	P	۱. نداشتن تبلیغ و بازاریابی مناسب برای معرفی جاذبه‌های گردشگری روستاهای هدف	P1
			۲. بی‌توجهی به برندسازی گردشگری در روستای مورد مطالعه	P2
			۳. نداشتن راهبرد تبلیغاتی مشخص از سوی مقامات محلی و منطقه‌ای	P3
			۴. نداشتن الگوی محاسبه بازخورد و نوآوری در تبلیغ گردشگری محور	P4
			۵. کم‌توجهی به بازاریابی رسانه‌ای در بحث توسعه گردشگری روستایی محدوده	P5

به این منظور، چهار دسته‌بندی اصلی از متغیرها به همراه ۲۰ متغیر زیرمجموعه آنها، پس از برگزاری جلسات با نخبگان دانشگاهی و مدیران اجرایی، به عنوان متغیرهای اولیه پژوهش شناسایی شدند و ماتریسی با ابعاد 20×20 شکل گرفت. سپس، هرکدام از این متغیرها برای ورود به نرم‌افزار میک‌مک در چارچوب کدگذاری خاص به سیستم معرفی شدند و زیرمجموعه‌های هرکدام نیز در محیط نرم‌افزار تعریف شدند.

جدول ۲- ویژگی‌های ماتریس اولیه

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

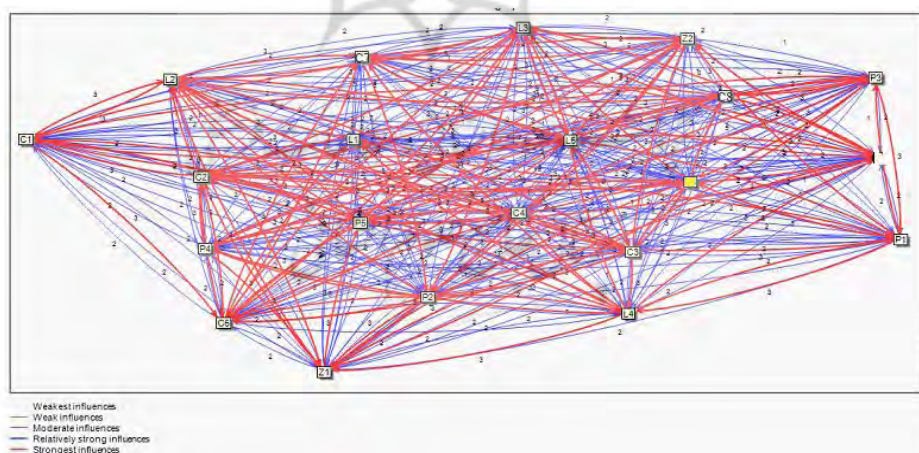
اندازه ماتریس	۲۰ × ۲۰
تعداد تکرار داده‌ای	۲
تعداد صفرها	۲۱
تعداد یک‌ها	۴۱
تعداد دوها	۲۵۸
تعداد سه‌ها	۱۲۰
تعداد Pها	۰
جمع	۴۲۰
شاخص پُرشدگی	۹۵/۲۳۸۱٪

می‌توان دریافت که شاخص پُرشدگی به‌دست‌آمده برای متغیرها با دو بار تکرار چرخش داده‌ای، عدد ۹۵/۲۳ درصد را نشان می‌دهد که این امر مبین ضریب بالای تأثیرگذاری متغیرها و عوامل انتخاب‌شده بر یکدیگر است. این وضعیت نشان‌دهنده کارایی ابزار تحقیق و تأیید اطلاعات جمع‌آوری‌شده در سطح بسیار مطلوب است و درستی اطلاعات به‌دست‌آمده را تأیید می‌کند. همچنین، براساس یافته‌های جدول باید گفت که بر مبنای ۴۲۰ ارزش محاسبه‌شده در ماتریس اولیه اثرات متقاطع از سوی نخبگان، ۲۵۸ مورد با بیشترین حجم آماری دارای میزان اثرگذاری متوسط بوده است. همچنین، ۱۲۰ مورد دارای تأثیرگذاری زیاد، ۴۱ مورد کم تأثیر و ۲۱ مورد بی‌تأثیر ارزیابی شده‌اند؛ در حالی که میزان P (اثرگذاری مستقیم بالقوه) برابر با صفر بوده است.

۵. ۱. تحلیل تأثیرگذاری-وابستگی مستقیم در سیستم توسعه گردشگری دیزباد علیا

در چارچوب جدول (۱)، مقادیر ارزش‌گذاری‌شده در سطرها و ستون‌های ماتریس اثرات متقاطع به ازای هر متغیر بیان شده است. در زمینه درک اعداد به‌دست‌آمده در جدول (۲) باید اشاره کرد که جمع مقادیر هر سطر بیانگر میزان تأثیرگذاری و مقادیر هر ستون نشان‌دهنده میزان تأثیرپذیری آن‌ها از شاخص دیگر است. در این میان، شاخص L5 (متعهدبودن نهادهای مسئول به وظایف قانونی و مشروع خود در حوزه گردشگری روستایی و اجتناب از

بروکراسی اداری) با امتیاز نهایی سطری ۵۰ و عوامل L3 (اجرانشدن قوانین موجود و برخورد سلیقه‌ای با قوانین و سیاست‌های توسعه گردشگری روستایی)، L4 (اعتقادداشتن به نوآوری در سیاست‌ها و مقررات مربوط به گردشگری روستایی)، C2 (سرمایه‌گذاری محدود بخش دولتی و تمایل نداشتن بخش خصوصی به لحاظ سودآوری نامطلوب این بخش) و C5 (استقبال محدود ساکنان محلی از گردشگران به هنگام بازدید از روستا)، هرکدام با امتیاز ۴۸ دارای بیشترین اثرگذاری مستقیم بر دیگر متغیرهای بررسی شده در این پژوهش بوده‌اند. همچنین، شاخص L2 (به‌روزرسانی‌نشدن قوانین حمایتی در خصوص توسعه گردشگری روستایی در روستای دیزباد) با امتیاز ستونی ۵۰، بیشترین اثرپذیری از متغیرهای تحقیق داشته است. در رده‌های بعدی، وابستگی عناصری همچون P5 (کم‌توجهی به بازاریابی رسانه‌ای در بحث توسعه گردشگری روستایی محدوده) با امتیاز ۴۸، C7 (بی‌توجهی به فرهنگ مهمان-نوازی در سطح روستا) با امتیاز ۴۷ و C3 (کمبود شدید مراکز بهداشتی و درمانی و تسهیلات بهداشتی در روستای هدف گردشگری دیزباد) با امتیاز ۴۶، قرار گرفته‌اند. در راستای موارد بیان شده باید به این نکته اشاره کرد که در شکل‌های (۲) و (۳) خطوط قرمز پُررنگ نمایانگر اثرگذاری قوی متغیرها بر یکدیگر هستند.

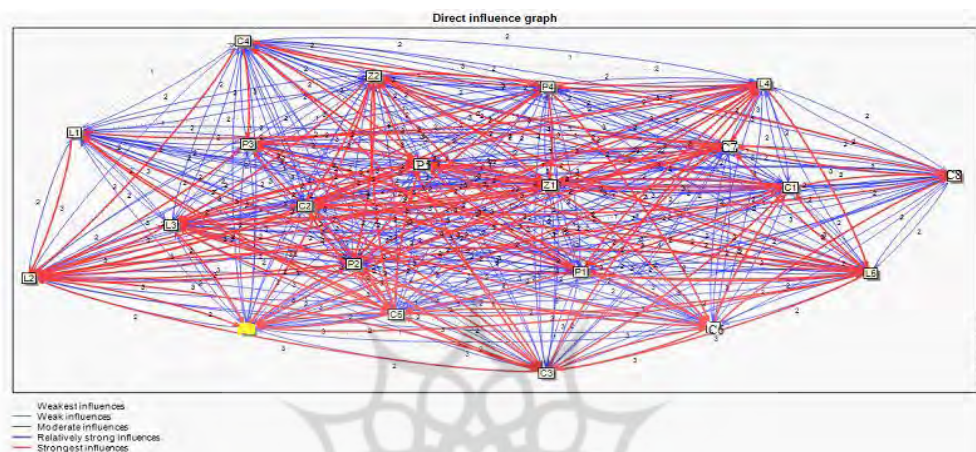

شکل ۲- پراکندگی متغیرها براساس میزان اثرگذاری-وابستگی مستقیم با پوشش ۱۰۰ درصد داده‌ها در

وضعیت اول

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

اثرگذاری قوی متغیرها بر یکدیگر مبین انتخاب درست آن‌ها و امتیازدهی مناسب از سوی نخبگان انتخابی است؛ به گونه‌ای که تنها عامل P2 (بی‌توجهی به برندسازی گردشگری در محور مورد مطالعه) با امتیاز ۳۴، در سطح اثرگذاری پایین‌تری ارزیابی شده است.

شکل ۳- پراکندگی متغیرها براساس میزان اثرگذاری-وابستگی مستقیم با پوشش ۱۰۰ درصد داده‌ها در وضعیت دوم

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

۲.۵. تحلیل تأثیرگذاری-وابستگی غیرمستقیم در سیستم توسعه گردشگری دیزباد

در مرحله اثرسنجی غیرمستقیم، داده‌های حاصل از تحلیل مستقیم متغیرها، به توان‌های ۲، ۴، ۶، ۸ و غیره رسانده شده‌اند و امکان مطالعه اثرات غیرمستقیم متغیرها به وسیله مسیرها و حلقه‌های بازخورد در سیستم گردشگری روستای هدف، فراهم شده است. در این راستا، با مرتب‌کردن متغیرها، به نظم موجود در بین عناصر سیستم و میزان اثرگذاری آن‌ها بر یکدیگر پی خواهیم برد. در شکل (۴) ماتریس اثر-وابستگی غیرمستقیم متغیرها ارائه شده است.

	L1	L2	L3	L4	L5	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	Z1	Z2	P1	P2	P3	P4	P5
1: L1	3079	3684	3088	2925	2943	3199	3352	2863	3059	3021	3214	3279	2936	3158	3212	3272	2860	3225	2979	2949
2: L2	3879	4446	3874	3666	3737	4017	4232	3664	3856	3805	4041	4135	3697	3941	4062	4099	3566	4042	3752	3703
3: L3	4304	4988	4287	4087	4132	4483	4686	4004	4290	4206	4495	4573	4100	4416	4493	4563	3971	4531	4174	4114
4: L4	4275	4940	4256	4049	4103	4409	4630	3961	4233	4176	4422	4530	4072	4366	4445	4501	3939	4463	4118	4078
5: L5	4460	5155	4481	4237	4264	4621	4864	4129	4464	4405	4661	4781	4262	4580	4658	4728	4125	4666	4354	4266
6: C1	3769	4307	3780	3572	3608	3912	4096	3487	3736	3690	3933	4009	3590	3815	3828	3996	3447	3948	3669	3587
7: C2	3606	4181	3598	3435	3471	3755	3903	3360	3587	3519	3758	3823	3449	3721	3762	3828	3321	3802	3506	3447
8: C3	3608	4172	3606	3433	3471	3751	3924	3341	3602	3532	3785	3843	3451	3707	3773	3827	3322	3780	3507	3449
9: C4	3866	4452	3870	3672	3690	4025	4212	3683	3829	3785	4025	4115	3673	3931	4028	4119	3570	4041	3739	3686
10: C5	4028	4673	4037	3838	3851	4183	4383	3759	4002	3944	4203	4310	3833	4139	4198	4292	3729	4228	3914	3855
11: C6	4291	4975	4313	4088	4105	4456	4674	3989	4289	4231	4496	4691	4088	4414	4481	4549	3971	4511	4181	4107
12: C7	4010	4680	4006	3948	3948	4192	4352	3735	3993	3928	4195	4259	3829	4144	4174	4276	3702	4230	3913	3830
13: C8	3844	4443	3865	3660	3681	3986	4187	3566	3839	3776	4021	4116	3648	3940	4004	4082	3561	4030	3751	3675
14: Z1	4281	4923	4277	4081	4091	4464	4681	3960	4253	4183	4459	4548	4089	4362	4457	4556	3944	4485	4155	4079
15: Z2	3848	4457	3851	3680	3685	4027	4190	3571	3858	3764	4022	4099	3652	3963	4005	4099	3558	4058	3761	3683
16: P1	3965	4558	3963	3733	3797	4103	4313	3667	3912	3872	4100	4202	3772	4022	4140	4184	3656	4137	3805	3788
17: P2	3681	4237	3690	3518	3529	3848	4013	3396	3676	3604	3866	3938	3503	3776	3839	3939	3384	3861	3603	3513
18: P3	3888	4498	3905	3710	3716	4021	4219	3608	3874	3814	4074	4160	3698	3984	4048	4121	3577	4064	3774	3717
19: P4	3902	4548	3893	3714	3742	4056	4260	3646	3884	3834	4053	4158	3718	4030	4081	4136	3640	4107	3775	3742
20: P5	3944	4569	3944	3745	3808	4115	4309	3665	3916	3863	4137	4194	3782	4048	4135	4200	3640	4151	3823	3778

شکل ۴- ماتریس اثرگذاری مستقیم متقاطع در سیستم گردشگری روستای دیزباد علیا

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

در این راستا، با توجه به تحلیل‌های مربوط به اثرگذاری و وابستگی مستقیم متغیرها بر یکدیگر، بحث اثر-وابستگی غیرمستقیم نیز در چارچوب ارزش‌های سطری و ستونی قابل محاسبه است و با شناسایی بیشترین ارزش‌ها در مقابل کمترین میزان اثرگذاری می‌توان آن را به صورت جدول (۳) تحلیل کرد.

جدول ۳- اثرگذاری-وابستگی غیرمستقیم متغیرهای پژوهش

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

N°	متغیر	جمع مقادیر سطری برای شاخص	جمع مقادیر ستونی برای شاخص
۱	L1	۶۵۵۸۹	۸۲۳۳۴
۲	L2	۸۲۴۰۳	۹۵۱۵۷
۳	L3	۹۱۶۵۱	۸۲۳۸۸
۴	L4	۹۰۶۵۴	۷۸۲۶۳
۵	L5	۹۵۰۸۲	۷۸۸۹۳
۶	C1	۸۰۰۳۴	۸۵۵۹۲
۷	C2	۷۶۷۸۶	۸۹۵۸۴
۸	C3	۷۶۸۵۴	۷۶۳۸۲
۹	C4	۸۲۲۰۱	۸۱۹۰۹
۱۰	C5	۸۵۸۶۹	۸۰۶۵۱

N°	متغیر	جمع مقادیر سطری برای شاخص	جمع مقادیر ستون برای شاخص
۱۱	C6	۹۱۵۵۴	۸۵۹۵۴
۱۲	C7	۸۵۵۴۶	۸۷۶۸۷
۱۳	C8	۸۱۸۹۵	۷۸۴۹۹
۱۴	Z1	۹۱۰۱۱	۸۴۳۳۱
۱۵	Z2	۸۲۰۵۹	۸۵۸۸۵
۱۶	P1	۸۴۰۵۰	۸۷۴۱۹
۱۷	P2	۷۸۵۱۳	۷۵۹۵۷
۱۸	P3	۸۲۷۶۱	۸۶۳۵۵
۱۹	P4	۸۳۲۲۵	۷۹۹۱۳
۲۰	P5	۸۴۱۱۱	۷۸۶۷۹
	Totals	۹۱۸	۹۱۸

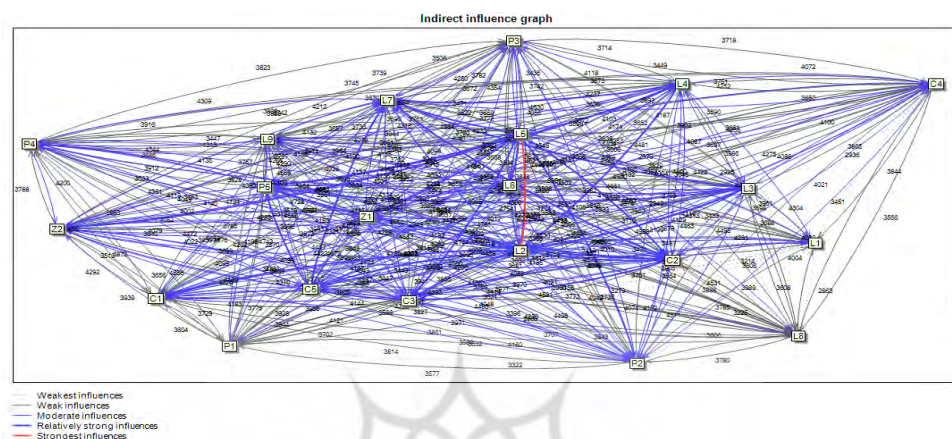
در راستای مطالب بیان‌شده دربارهٔ سنجش میزان اثرگذاری-وابستگی غیرمستقیم بین عناصر گردشگری محور و نیز با توجه به نقش عناصر دوجهی و بافتی در این سیستم در قالب شکل (۵)، می‌توان پی برد که توزیع متغیرها از الگوی یکنواخت‌تری نسبت به حالت مستقیم برخوردار بوده است؛ به‌گونه‌ای که علاوه بر توزیع مطلوب متغیرها در تمامی صفحه نمودار، شکل‌های متفاوت متغیرها و محل قرارگیری آنها نیز به راحتی تشخیص‌دانی است.

شکل ۵- توزیع متغیرها براساس میزان اثرگذاری-وابستگی غیرمستقیم با توجه به ماهیت دوجهی متغیرها

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

متناظر با تحلیل‌های صورت گرفته، نمودار اثرگذاری و وابستگی غیرمستقیم متغیرها به صورت شکل (۶) است.

شکل ۶- پراکندگی متغیرها براساس میزان اثرگذاری-وابستگی غیرمستقیم با پوشش ۱۰۰ درصد داده‌ها
 مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

۳.۵. رتبه‌بندی شاخص‌ها برحسب میزان احتمال جابه‌جایی متغیرها در سیستم توسعه گردشگری

روستای دیزباد علیا

با توجه به مجموع تحلیل‌های انجام شده در پژوهش، به منظور زمینه‌سازی برای شناسایی نیروهای پیش‌ران کلیدی در سیستم گردشگری روستاهای هدف گردشگری دیزباد علیا، در این قسمت لازم است که به رتبه‌بندی تأثیرات مستقیم، غیرمستقیم و بالقوه متغیرها برحسب میزان جابه‌جایی احتمالی این شاخص‌ها در سیستم توجه شود؛ بر همین اساس، در چارچوب جدول (۴) به تحلیل اثرگذاری و وابستگی مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای پژوهش پرداخته شده است. در این رتبه‌بندی، شاخص‌های L5، L3، L4، C4 و C5 در پنج اولویت نخست میزان اثرگذاری مستقیم در وضعیت جابه‌جایی متغیرها قرار گرفته‌اند. همچنین، بیشترین میزان وابستگی مستقیم بین عناصر پژوهش مربوط به متغیرهای L2، P5، C7، C3 و Z2 است. در این میان، همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود، پنج شاخص اولیۀ اثرگذاری غیرمستقیم نظیر گونه مستقیم هستند و فقط امتیازهای مربوط به آنان با یکدیگر متفاوت است.

جدول ۴- رتبه‌بندی شاخص‌ها برحسب میزان جابه‌جایی متغیرها

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

Rank	Label	Direct influence	Label	Direct dépendance	Label	Indirect influence	Label	Indirect dépendance
۱	L5	۵۴۴	L2	۵۴۴	L5	۵۴۲	L2	۵۴۲
۲	L3	۵۲۲	P5	۵۲۲	L3	۵۲۲	P5	۵۱۸
۳	L4	۵۲۲	C7	۵۱۱	C2	۵۲۲	L7	۵۱۱
۴	C4	۵۲۲	C3	۵۰۱	C5	۵۱۹	C3	۵۰۰
۵	C5	۵۲۲	Z2	۵۰۱501	L4	۵۱۷	Z2	۴۹۸

۵. ۴. تولید سناریوهای گردشگری روستایی با رویکرد آینده‌نگرانه

با اتکا به مجموع تحلیل‌های صورت گرفته در این پژوهش، از مجموع چهار طبقه‌بندی تشکیل شده از متغیرهای تحقیق در چارچوب ماتریسی با ابعاد 20×20 ، پس از ورود متغیرها به نرم‌افزار میک‌مک و محاسبه ارزش‌های عددی مربوط به هرکدام از آن‌ها در چارچوب سیستم امتیازدهی صفر تا ۳ و ماتریس تحلیل اثرات متقاطع، هشت پیش‌ران کلیدی در راستای تبیین متغیرهای پژوهش در قالبی راهبردی به صورت جدول (۵) و در چارچوب سناریوهای شناسایی و تفکیک شدند؛ براین اساس، در قسمت مربوط به بیان اولویت‌های پژوهش در دو حالت مستقیم و غیرمستقیم، این ۹ عامل کلیدی در اولویت‌های متفاوت تکرار شده‌اند؛ به این ترتیب باید گفت که شاخص‌های یکسان با اولویت‌های متفاوت در دو طرف تکرار شده‌اند. در ادامه، جدول (۵) درک درستی از توصیف‌های بیان شده را ارائه می‌دهد؛ به نحوی که نبود این عناصر مهم‌ترین عامل تحقق نیافتن گردشگری روستایی در روستای دیزباد علیا، بخش زبرخان شرقی به حساب می‌آید.

جدول ۵- نیروهای پیش‌ران مؤثر در توسعه گردشگری روستای دیزباد علیا

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸

علامت اختصاری	عوامل کلیدی تأثیرگذار مستقیم	علامت اختصاری	عوامل کلیدی تأثیرگذار غیرمستقیم
L5	تعهد کامل نهادهای مسئول به وظایف	L5	تعهد نسبی نهادهای مسئول به وظایف قانونی

علامت اختصاری	عوامل کلیدی تأثیرگذار غیرمستقیم	علامت اختصاری	عوامل کلیدی تأثیرگذار مستقیم
	و مشروع خود در حوزه گردشگری روستایی و اجتناب از بروکراسی اداری		قانونی و مشروع خود در حوزه گردشگری روستایی و اجتناب از بروکراسی اداری
L3	اجرا شدن قوانین موجود و برخورد سلیقه‌ای با قوانین و سیاست‌های توسعه گردشگری	L3	اجرای قوانین موجود و برخورد سلیقه‌ای با قوانین و سیاست‌های توسعه گردشگری
L4	سرمايه‌گذاري محدود بخش دولتي و تمایل نداشتن بخش خصوصی به لحاظ سودآوری نامطلوب این بخش	C2	اعتقاد به نوآوری در سیاست‌ها و مقررات مربوط به گردشگری روستایی در محور مورد مطالعه
C2	استقبال محدود ساکنان محلی از گردشگران به هنگام بازدید از روستا	C5	سرمايه‌گذاري متوسط بخش دولتي و تمایل بخش خصوصی به لحاظ سودآوری مطلوب این بخش
C5	اعتقاد نداشتن به نوآوری در سیاست‌ها و مقررات مربوط به گردشگری روستایی	L4	استقبال ساکنان محلی از گردشگران به هنگام بازدید از روستا
C1	فراهم نبودن زیرساخت‌های اقامت و پذیرایی برای بهبود و توسعه گردشگری	C1	فراهم بودن زیرساخت‌های اقامت و پذیرایی برای بهبود و توسعه گردشگری
C3	ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل، پارکینگ و جابه‌جایی مورد نیاز	C3	توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل، پارکینگ و جابه‌جایی مورد نیاز
Z2	نداشتن الگوی محاسبه بازخورد و نوآوری در تبلیغ گردشگری محور	P4	بهره‌گیری از چالش‌های موجود در محدوده شهری برای توسعه گردشگری دیزباد
P3	نداشتن راهبرد تبلیغاتی مشخص از سوی مقامات محلی و منطقه‌ای	P3	راهبرد تبلیغاتی مشخص از سوی مقامات محلی و منطقه‌ای
---	سناریوی بحران	---	سناریوی مطلوب

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در شرایطی که قرن بیستم به پایان رسیده است، هنوز گردشگری روستایی با مسائل و چالش‌های متعددی مواجه است؛ زیرا، راهبردهای گذشته در این زمینه موفقیت‌آمیز نبوده‌اند و نتوانسته‌اند مسائلی همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط‌زیست را تأمین کنند. این مسئله باعث شده است که در سال‌های اخیر بار دیگر به توسعه روستایی

توجه شود و نظریه‌پردازان، برنامه‌ریزان و مجریان حکومتی در صدد برآیند تا با ارائه راهکارها و راهبردهای جدید، از معضلات و مسائلی بکاهند که این نواحی گریبانگیر آن هستند. با این توصیف‌ها باید گفت که استان خراسان رضوی با دارا بودن بیش از ۵۰ حوزه گردشگری روستایی در مناطق گوناگون خود، از ظرفیت ویژه‌ای در عرصه افزایش درآمدهای حاصل از این حوزه برخوردار است که در این پژوهش برای بررسی دقیق چالش‌ها و چشم‌اندازهای پیش روی گردشگری روستایی، محور گردشگری دیزباد علیا در بخش زیرخان شرقی استان تحلیل شده است. بدین منظور با بهره‌گیری از مطالعات راهبردی میک‌مک و ارزیابی‌های حاصل از ماتریس‌های اثرگذاری متقاطع و اثرگذاری متقاطع متعادل، به شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر در ارتقا و بهبود عملکرد این حوزه پرداخته شد. در این راستا، با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند، ۲۰ نفر از نخبگان علمی و اجرایی که درباره موضوع مورد مطالعه و محدوده گردشگری دیزباد علیا دانش و شناخت لازم را داشتند، به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. در مرحله اول برای جمع‌آوری متغیرها از پژوهش‌های انجام شده در این حوزه استفاده شد. در ادامه ۲۰ پرسش‌نامه بین افراد نمونه توزیع شد و از آن‌ها خواسته شد تا در چارچوب ماتریس اثرات متقاطع، ماتریسی با ابعاد 20×20 ، به چهار دسته‌بندی اصلی به‌همراه ۲۰ متغیر زیرمجموعه آن‌ها بر مبنای میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها با اعداد در طیف صفر تا ۳ امتیاز دهند. نتایج نشان داد که شاخص L5 (متعهد بودن نهادهای مسئول به وظایف قانونی و مشروع خود در حوزه گردشگری روستایی و اجتناب از بروکراسی اداری) با امتیاز نهایی سطری ۵۰ و عوامل L3 (اجرائشدهن قوانین موجود و برخورد سلیقه‌ای با قوانین و سیاست‌های توسعه گردشگری روستایی)، L4 (اعتقادداشتن به نوآوری در سیاست‌ها و مقررات مربوط به گردشگری روستایی)، C2 (سرمايه‌گذاري محدود بخش دولتي و تمايل نداشتن بخش خصوصي به لحاظ سودآوري نامطلوب اين بخش) و C5 (استقبال محدود ساکنان محلی از گردشگران به هنگام بازدید از روستا)، هرکدام با امتیاز ۴۸ دارای بیشترین اثرگذاری مستقیم بر دیگر متغیرهای بررسی شده در این پژوهش بودند؛ بر همین اساس، در چارچوب جدول (۴) به تحلیل اثرگذاری و وابستگی مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای پژوهش پرداخته شد. در این رتبه‌بندی شاخص‌های L5، L3، L4، C4 و C5 در

پنج اولویت نخست میزان اثرگذاری مستقیم در وضعیت جابه‌جایی متغیرها قرار گرفته‌اند. همچنین، بیشترین میزان وابستگی مستقیم بین عناصر پژوهش مربوط به متغیرهای P5, L2, C7, C3 و Z2 بود؛ براین اساس، در قسمت مربوط به بیان اولویت‌های پژوهش در دو حالت مستقیم و غیرمستقیم، این ۹ عامل کلیدی در اولویت‌های متفاوت تکرار شدند؛ بدین ترتیب باید گفت که شاخص‌های یکسان با اولویت‌های متفاوت در دو طرف تکرار شده‌اند. در این راستا، پیشنهادهایی ارائه می‌شود که عبارت‌اند از:

- ≠ اصلاح و بهبود شیوه تبلیغات مربوط به جذب و تکرار گردشگر در محدوده؛
- ≠ فراهم‌بودن زیرساخت‌های اقامت و پذیرایی برای بهبود و توسعه گردشگری؛
- ≠ افزایش سرمایه‌گذاری بخش دولتی و بخش خصوصی در بخش گردشگری روستایی؛
- ≠ تدوین اسناد قانونی و فرادست توسعه گردشگری روستایی خراسان رضوی.

کتابنامه

۱. تقوایی، م.، و حسینی‌خواه، ح. (۱۳۹۶). برنامه‌ریزی توسعه صنعت گردشگری مبتنی بر روش آینده‌پژوهی و سناریونویسی (مطالعه موردی: شهر یاسوج). *مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۶(۲۲): ۸-۳۰.
۲. جمعه‌پور، م.، و احمدی، ش. (۱۳۹۰). تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعه موردی: روستای برغان، شهرستان ساوجبلاغ). *مجله پژوهش‌های روستایی*، ۲(۱): ۳۳-۶۲.
۳. حیدری، ا.، رهنما، م. ر.، اجزاء شکوهی، م.، و خوارزمی، ا. (۱۳۹۵). تحلیل تحولات فضایی محیط‌زیست شهری در کلان‌شهر مشهد با استفاده از الگوی آینده‌پژوهی گام طبیعی. *مجله جغرافیا و پایداری محیط*، ۲(۸): ۵۱-۸۸.
۴. ده‌ده زاده سیلابی، پ.، احمدی‌فرد، ن. (۱۳۹۸). توسعه گردشگری با رویکرد آینده‌پژوهی (مطالعه موردی: شهرستان‌های استان مازندران). *مجله جغرافیا و پایداری محیط*، ۹(۳۰): ۷۳-۸۹.
۵. رحمانی، ب.، ملکی، ل.، ایمانی، ب.، و باقرزاده، م. ر. (۱۳۹۱). بررسی و شناسایی توان‌های طبیعی و انسانی گردشگری در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان آبگرم سرعین در استان اردبیل). *فصلنامه فضای گردشگری*، ۱(۲): ۱-۱۵.

۶. رکن‌الدین افتخاری، ع.، و مهدوی، د. (۱۳۸۴). راه‌های توسعه گردشگری با استفاده از مدل SWot (دهستان لواسان کوچک)، فصلنامه مدرس، ۲، ۱-۳۰.
۷. رکن‌الدین افتخاری، ع.، و قادری، ا. (۱۳۸۱). نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چارچوب‌های نظریه‌ای). فصلنامه مدرس، ۶(۲)، ۲۳-۴۰.
۸. رهنما، م. ر.، و معروفی، ا. (۱۳۹۴). سناریونگاری در مطالعات شهری و منطقه‌ای (مفاهیم، روش‌ها و تجارب). مشهد: انتشارات مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی شهر مشهد.
۹. سجادی، ح. ا.، و احمدی، ف. (۱۳۹۲). ارزیابی اثرات گردشگری روستایی شهرستان فومن از دیدگاه جامعه روستایی. فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۸(۲۳)، ۱۵۵-۱۷۵.
۱۰. سجاسی قیداری، ح.، شایان، ح.، و نوربخش رزمی، ز. (۱۳۹۴). تحلیل نقش کارآفرینی فعالیت‌های غیرکشاورزی در ارتقای کیفیت زندگی روستاییان (مورد: روستاهای بخش شانندیز شهرستان بینالود). فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۴(۲)، ۵۵-۷۶.
۱۱. شوارتز، پ. (۱۳۹۱). هنر دورنگری. برنامه‌ریزی برای آینده در دنیای عدم قطعیت (ع. علیزاده، مترجم). تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی. (چاپ اصل اثر در ۲۰۱۲).
۱۲. کدیور، ع. ا. (۱۳۹۶). بررسی قابلیت‌های گردشگری روستایی در استان خراسان رضوی. فصلنامه علمی-پژوهشی روستا و توسعه، ۲۰(۱)، ۱-۲۳.
۱۳. کرمی دهکردی، م.، و میرکزاده، ع. ا.، و غیاثوند غیاثی، ف. (۱۳۹۱). تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه روستاییان استان چهارمحال و بختیاری. مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، ۲۳(۱)، ۹۹-۱۱۲.
۱۴. مولایی هشیجین، ن.، دانلین، ک.، و حسین‌نژاد، م. (۱۳۹۰). تحلیل پیامدهای گردشگری در ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: دهستان بلده کجور- شهرستان نوشهر). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱(۲)، ۱-۱۴.
۱۵. میرکتولی، ج.، و مصدق، ر. (۱۳۸۹). بررسی وضعیت گردشگری روستایی و نقش آن در رونق صنایع دستی (پژوهش موردی: دهستان استرآباد جنوبی). مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۲(۷)، ۱۳۷-۱۵۴.
۱۶. ناظمی، ا.، و قدیری، ر. (۱۳۸۵). آینده‌نگاری از مفهوم تا اجرا. تهران: انتشارات وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح.

17. Adler, M., & Ziglio, E. (1996). *Gazing into the oracle: The Delphi method and its application to social policy and public health*. London, England: Kingsley.
18. Andriotis, K. (2005). Community groups' perceptions of and preferences for tourism development: Evidence from Crete. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 29(1), 67-90.
19. Balli, S., & Korukoğlu, S. (2009). Operating system selection using fuzzy AHP and TOPSIS methods. *Mathematical and Computational Applications*, 14(2), 119-130.
20. Britton, S. (1991). Tourism, capital, and place: towards a critical geography of tourism. *Environment and planning D: society and space*, 9(4), 451-478.
21. Fossati, A. & Panella, G. (2000). Tourism and sustainable development: A theoretical framework. In, A. Fossati, & G. Panella (Eds.). *Tourism and sustainable economic development* (pp. 3-36). Boston: Kluwer Academic.
22. Gibson, C. (2009). *Geographies of tourism: Critical research on capitalism and local livelihoods*. *Progress in Human Geography*, 33(4), 527-534.
23. Kaberger, T. (2002). *Making transport systems sustainable*. *Journal of Cleaner Production*, 2(2), 547-574.
24. McGehee, N. G., & Andereck, K. L. (2004). Factors predicting rural residents' support of tourism. *Journal of travel research*, 43(2), 131-140.
25. McIntyre, G. (1993). *Sustainable tourism development: guide for local planners*. United Nations: World Tourism Organization (WTO).
26. Rattanasuwongchai, N. (1998). *Rural tourism - the impact on rural communities II*. Thailand, Food and Fertilizer Technology Center. Retrieved from <https://b2n.ir/354978>
27. Reeder, R. J., & Brown, D. M. (2005). *Recreation, tourism, and rural well-being* (No. 1477-2016-121194).
28. Ryan, C., & Montgomery, D. (1994). The attitudes of Bakewell residents to tourism and issues in community responsive tourism. *Tourism Management*, 15(5), 358-369.
29. Schwaninger, M. (1989). *Trends in Leisure and tourism for 2000-2010*. London, England: Prentice Hall.
30. Scott, D., Simpson, M. C., & Sim, R. (2012). The vulnerability of Caribbean coastal tourism to scenarios of climate change related sea level rise. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(6), 883-898.
31. Slee, B., Farr, H., & Snowdon, P. (1996). The economic impact of alternative types of rural tourism. *Journal of agricultural economics*, 48(1 3), 179-192.
32. Talen, E. (1996). Do plans get implemented? A review of evaluation in planning. *Journal of Planning Literature*, 10(3), 248-259.
33. UNWTO. (2017). *Annual report*. Retrieved from www2.unwto.org/publication/unwto-annual-report
34. Yeoman, I. (2012). *2050-tomorrow's tourism* (Vol. 55). Bristol, England: Channel View.